

A. J. P. TAYLOR

PÖLITICIANS, SOCIALISM AND HISTORIANS

London, 1980. 259.

(Politikusok, szocializmus és történészek)

Taylornek ez a válogatott cikkgyűjteménye, amely három évtized könyvrecenzióiból állt össze – remekül kiegészíti az itt ismeretett önéletrajzi írását. Ha úgy tesszük, dokumentációt ad mellé – bár ez a cikkválogatás néhány évvel korábbi, mint az önéletrajz. De azért mégis messze többet is nyújt – hiszen a recenziók sohasem szolgai könyvismertetések, az esetek zömében nemcsak részleges kiigazításokat, kritikai észrevételeket tartalmaznak, hanem hosszabb gondolati „saját kifejtést” is. A cím pedig ezúttal is tökéletesen ül: a könyvrecenziók valóban fedik a három megjelölt témakört – sőt egy negyediket is, amely a szerzőt mindig is a legközvetlenebbül érdekelte: s ez a sajtó, szélesebben a közvéleményformálás, a „mass media” világa.

A könyvismertetéseknek van még egy általános közös jellegzetességük. A szerző nehezen tagadhatná le, hogy az ő tolla alól kerültek ki. Nemcsak „szeliden” kritikusak, hanem igen sokszor szinte elébe megy annak, hogy borsot törjön azoknak orra alá, akik oly szívesen ragaszkodnának a bevett közhelyeknek, főként, ha ezek konzervatív közhelyek, amelyek az „establishment” konyháján készültek.

A könyvismertetések első fejezetében Taylor azokat az írásait csoportosította, amelyek a történetírásról és a történészekről szólnak. Így a könyv megjelenésének évében a bécsi Wiener Beiträge-ben Engel-Janosinak válogatott esszégyűjteményét ismertette – amelynek központjában egy ismert régi probléma – a nagy személyiség és kora, illetőleg a személyiség történeti szerepe került. S persze Taylor, aki valamikor Bismarck-életrajzot írt, később viszont Hitlerrel foglalkozott sokat – e témakörben vet fel izgalmas vitakérdéseket. Egy másik átfogó ismertetésében, amely 1977-ben a Journal of Modern Historyban jelent meg – már címben is megadta a kulcskérdést: „mi történt ezután” vagyis a kronológiai rend érvényesítéséről, több saját írásának születéséről, koncepciójáról vall. Egy, közel 30 éve a New Statesman hasábjain megjelent ismertetésében H. A. L. Fisher „Európa-történetét” elemzi, amely valamikor a 30-as években magyar nyelven is közkézen forgott, azóta viszont már sűrű feledés pora borítja. Taylor ezúttal sem volt „udvarias” recenzens, aláhúzza, hogy „két dolog teljességgel hiányzik Fisher Európájából. Mindkettő most arcunkba bámul – a szlávok és az osztályharc”. S itt Taylor megint csak egyik kedvenc történeti szereplőjét, Bismarckot szólaltatja meg – aki pontosan tudta, hogy Európa keleti határa nem az Elbánál, de még csak nem is az Oderánál húzódik.

A könyvismertetések második témaköre a politikusok és a politika területére vezet az olvasót. A nyitó tanulmány 30 évvel ezelőtt, 1957-ben a Twentieth Century hasábjain íródott, s mottóként Philip Toynbee szavait idézi „Ki kormányozza Nagy-Britanniát? Nyilvánvalóan az uralkodó osztály”. De, hogy miként alakul ki ez az uralkodó elit, ez foglalkoztatta Taylort is, s ehhez fűz megjegyzéseket.

Nem kevésbé jellemző, ahogyan J. Orieux Talleyrand életrajzát agyoncsapja. Orieux „A túlélés művészete” c. tetszetős alcímet adta könyvének. Taylort viszont ki-

fejezetten bosszantotta a romantikus, regényes kifejtés, hiszen az alapképlet Taylor szerint nagyon világos volt: „szerette a nőket, szerette a pénzt, szerette a könnyű, kényelmes életet. Szerencsétlenségére a francia forradalom szele ragadta magával. Arra várt, hogy ez a szél tovatűnjön... Sok olyan dolgot mondott, amely korában szellemesnek tűnt. Karrierje rendkívüli volt még a forradalmas időszakban is. De hogy nagy ember lett volna? Államférfi? Nehezen lehet ennek hitelt adni.” S a kategorikus állásfoglalást azután részletesebb indoklás is követi.

S a témák, szereplők szépen sorjáznak. Feltűnik Baldwin, foglalkozik az 1930-as évek végén oly baljós szerepet játszó „Cliveden-csoporttal”. Az 1830-as évek nagy whig vezérével, Peel-lel – és a nagy radikális „troublemaker” „dissenterrel”, aki persze közelebb áll Taylor szívéhez: John Bright-tal. S az 1830-as reformkorszak és az 1930-as évek konzervatív, „elcsüggesztő”, de nagyon is rutinos és önhitt politikusi között a századfordulóról két, ezektől élesen elütő típusról szól: az írekről és közülük is részletesebben a Parnell alakját bemutató könyvekről, illetőleg arról az életrajzról, amely a modern brit imperializmus „vezéralakját és teoretikusát”, Joseph Chamberlain alakját mintázta meg. S aligha véletlen, hogy Taylor a maga recenziójának már a következő mellbevágó címet adta: „imperialista téves számítások”.

Ismét külön csoportba kerülnek az írók. Ez rövidebb fejezet, de olyan írókat találunk, mint Shaw, Wells és Belloc. Vagyis valamennyien két lábbal, de legalábbis egyfelgyel benne a szocialista mozgalomban. A válogatás nyilvánvalóan nem lehetett véletlen. Shaw és Wells esetében pedig nagy botorság lenne a rövid írásokat tovább csonkítani, hiszen mindkét író légiónyi írását fordították egykoron (s azóta újra!) magyarra, s jelentős a magyar nyelvű feldolgozó irodalom is. Ami Taylort illeti, kétségtelenül a nagy „vitapárosból” Wells áll hozzá közelebb, s a sokszor üresen figurázó, szívében hideg Shaw messzebb állt tőle. Talán még annyit lehet „elárulni”, hogy a „szakmabeli” történész igen nagyra becsülte Wells „nem-szakmabeli” „bestseller” történelem alapvonalaait (ami egykoron ugyancsak megjelent magyarul), csak éppen hozzáteszi; nem egészen azt bizonyította, amit szerzője akart. Az elemzés feltétlenül elolvasásra érdemes.

Végül a negyedik témakör: a szocialistáké és szocializmusé, amire egyesek azt mondhatnánk, hogy „de strigis guae non sunt” – csakhogy Taylor egyáltalán nem így látja ezt a kérdést. Olyannyira nem, hogy míg évtizedek óta nagyon felkapott dolog Engelst „leleplezni”, s benne felfedezni a marxizmus ellaposítóját, Taylor e fejezetnyitó ismertetésében, Henderson Engels életútjáról szólva, pontosan az ellenkezőt teszi. Tudományosan nagyra értékeli „a munkásosztály helyzetét”, majd kitűnő kézzel mintázza meg Engels személyes rokonszenves emberi és mélyen lázadó vonásait. (Mind ez nem jelenti azt, hogy konkrét területeken ne bírálná.)

E fejezetben Taylor még egyszer visszatér Shaw-ra, de ezúttal a fábiánus esszék szerzőjére, szerkesztőjére, a politikusra, s ebben az esetben is kritikus élell marasztalja el a „szocialista sznobokat”, s megjegyzi, hogy a könnyűtollú Shaw-val szemben, ami a fábiánusoknál tényleges érték volt, azt S. Webbnek köszönhatték.

Ezek a személyiségek megint azok, akik a magyar olvasó számára sem lehetnek ismeretlenek. Más a helyzet a Labour Party egyik programalkotó és befolyásos teoretikusával, Tawney-val, akiről régen a Szocializmus olykor megemlékezett, de akinek magyarul írásai soha nem jelentek meg – akiről viszont Taylor nemcsak nagy tisztelettel adózik (és ez igazán ritka eset nála), hanem kifejezetten mint „szocialista szentről” ír.

Az 1920–30-as évek brit szocialista értelmiségi sorából néhányat talán nálunk is jobban ismernek – bár megint hangsúlyoznunk kell, könyveiket nem fordították le magyarra – mégis az angolul tudó magyar értelmiségiek rendszeresen hivatkoznak rájuk, könyveiket egyaránt ismertették a Szocializmusban, néha a Századunkban is. A három értelmiségi: Cole, Laski és K. Martin. Az első kettő ismert egyetemi professzor, közgazdász, szociológus, Cole ráadásul „hivatásos” történész (sőt évtizedeken át Oxfordban egyetemi professzor!). Az elemzéseket ezúttal sem kívánjuk megszegényítve visszaadni, megintcsak annyit mondanánk az olvasók figyelmének felkeltésére, hogy érdekes, érdemi elemzésekkel találkozhatnak, amelyek egyúttal az egész korszakra és problémakörre is új ablakot nyitnak. Még talán annyit fűzhetünk e portrékhoz, hogy Taylor mindhárom személyiséget másként látja és láttatja, bár mindegyikről elismeri, hogy nagy hatást gyakoroltak egész nemzedékekre. A három személyiség közül Taylor egyhez fűzte közelebbi személyes barátság, s nem egyszer fegyverbarátság – s az „egy” éppen nem a két professzor közül került ki, hanem Martin, a New Statesman mindenható szerkesztője és „nagyátevője” volt.

Végül az utolsó fejezet a II. világháború kérdésköréből megjelent ismertetésekből gyűjtött össze egyfajta válogatást. Ez a fejezet természetesen ugyancsak nem szokványos. Szó esik benne a „gazdasági megbékéltetési” törekvésekről, vagyis a Citynek arról a politikájáról, amikor a háború kirobbanása előtt még gazdasági kölcsönöket folyósítottak a hitleri Németországnak. Sok szó esik a hatalmi elit szűklátókörűségéről, elhibázott számításairól, a közvélemény-csinálás folyamatáról, a tudósok szerepéről, a háború alatti bombázások megítéléséről, a zsidókérdédről – s nyilvánvalóan megint nem véletlen – a fejezetet záró recenzió egy olyan könyvről szól, amely azt világítja meg, hogy Potsdamban miként szabadult el a hidegháború.

Végeredményben erről a cikkgyűjteményről, amelyek eredetije mintegy tucatnyi „elit” hetilap és folyóirat hasábjain jelent meg – egy közös jellemvonás kétségtelenül megállapítható: sziporkázóan érdekes és egyértelműen állástfoglaló.

Jemnitz János